

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

КЊ. I св. 7-8

**БЕОГРАД
1950**

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : Из српскохрватске синонимике	263
2. <i>М. Стевановић</i> : Транскрибовање неких македонских имена	278
3. <i>Р. Б.</i> : Азбестни, протестни итд; пијанисткиња, телефонисткиња итд.	285
4. <i>Б. Милановић</i> : Заменички облик <i>собом</i> уз гл. <i>носиши, водиши</i> и сл.	295
5. <i>В. М. Миковић</i> : О значењу израза <i>жсжсено злато</i> и <i>суво злато</i>	303
6. <i>Св. Марковић</i> : О употреби личних и безличних облика гл. <i>требаши</i>	311
7. <i>Иван Пойовић</i> : О изговору речи <i>жљеб</i> и <i>жлезда</i>	318
8. <i>А. Паунов</i> : Поводом наших стручних терминологија	323
9. <i>М. Лесковац</i> : „Пестип“ у једној Вуковој пословици	327
10. <i>Милка Ивић</i> : Из семантике	329
ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ	331
ОДГОВОРИ РЕДАКЦИЈЕ	336
ЧИТАОЦИМА И ПРИЈАТЕЉИМА НАШЕГ ЧАСОПИСА	341

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир
Алексић, др Михаило Стевановић, др Радосав Бошко-
вић, Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић.

Научна Ризница

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД — 1950

О УПОТРЕБИ ЛИЧНИХ И БЕЗЛИЧНИХ ОБЛИКА ГЛАГОЛА *ТРЕБАТИ*

Кад се човек нађе у ситуацији да употреби глагол *шребати* (а то је врло често), он се понекад нађе у недоумици: да ли да употреби лични облик овога глагола или не? С једне стране, у разговорном језику употреба ових облика све је чешћа, она узима све више маха — и где треба и где не треба. Данас се на сваком кораку чује: *Требаш ми к'о парче хлеба, Требају ми паре овог шренушка, Требаћемо им данас (Данас ћемо им шребати); Требала јој књига, али је није нашла и сл., или: Требаш да дођеш, Требаћемо да то урадимо одмах, Данас нисам шребao да устанем тако рано, Требала је да учи много да би постала квалификована радница и сл.* С друге стране, у књижевном језику, дакле у писању, постоји тенденција искључиве употребе безличних облика — и где мора и где не мора. Тамо где је то немогуће, тј. где би употреба личног облика била на свом месту, он се просто напросто избегне и глагол *шребати* замени се другом речју, обично изразом „бити потребан“, да се не би погрешило.

Да видимо најпре шта о глаголу *шребати* кажу наши речници и граматике.

Бук у своме речнику даје овом глаголу два значења:

1. *vonnöthen sein*, *opus est*: „Не треба ми он“ и „не треба њега“ и 2. *oportet (ire)*: треба (ићи). Дакле, кад *шребати* значи *opus esse* (бити потребан) употребљавају се напореда и лични и безлични облици, а кад значи *oportet* (ваља, нужно је, мора бити) употребљавају се безлични облици.

У речнику Броз-Ивековића ова разлика у значењима глагола *шребати* потврђена је и већим бројем примера: 1.

лични облици: *Чисту образу мало воде треба. Ја ћу ти кадгод требати. Лука је оваке речи уштребљавао како му је кад какав слог требао. Кад другијех књига ниши је било, ниши су требале.* 2. безлично: *Ко хоће самљети, треба засути. Не треба да ми даш. Није ли требало да се и ти смилујеш. Ти си Христос син Божји који је требало да дође на свијет.* Сви су ови примери, и под 1. и под 2., из Вукових дела.

Маретић је у своме „Језичном савјетнику“ против употребе личних облика глагола *требаши* у значењу *müssen* (морати) и он их назива провинцијализмима. „Али“, вели даље Маретић, „кад *требаши* значи *pötig sein* (бити потребан), онда се може употребљавати у оба броја и у сва три лица; не само: нама треба школа, него и: нама требају школе, ми теби требамо и сл.“ Дакле као и Вук.

И наши савремени граматичари имају исто мишљење. Ево шта стоји у Граматици Алексић-Стевановића: „Глагол *требаши*... има два значења: *мораши* и *биши потребан*. Кад значи *мораши*, ваља га употребљавати само безлично — тј. у 3 лицу једнине, ма у коме броју и лицу био глагол који се овим допуњава (треба да донесемо, треба да кажеш, а не: требамо да донесемо, требаш да кажеш). Међутим када *требаши* значи „бити потребан“, онда се он мења. — Треба ли вам ја? — значи: Јесам ли вам потребан?“

Из овога објашњења видимо да је глагол *требаши* кад значи *мораши* непотпуног значења, тако да му је потребна нека допуна у значењу да би ово било потпуно. Та допуна је неки глагол у презенту са *да* или у инфинитиву. Тада се *требаши* употребљава само безлично — у 3 л. једнине. Такав је случај у горња четири примера из Броз-Ивековића (под 2.) од којих у првоме *требаши* има као допуну инфинитив (засути), а у остала три — *да* с презентом (да даш, да се... смилујеш, да дође). С друге стране, *требаши* у значењу *биши потребан* потпун је глагол, он значи да је некоме *нешто* потребно (или није потребно), да има (или нема) потребу *за нечим*. Те су „потребе“ у три наведена Броз-Ивековићева примера (под 1.): „мало воде“, „слог“ и

„књига“, а видећемо и друге у примерима који ће се ниже навести.

Ако се вратимо примерима наведеним у почетку, видећемо, после овога, да су у прва четири лични облици *шребаш*, *шребају*, *шребаћемо* (*ћемо шребаши*) и *шребала је* правилно употребљени јер *шребаши* ту значи „имати потребу за нечим“ (ти, паре, ми, књига), док у друга четири примера имамо *шребаши* у непотпуном значењу, допуњен другим глаголима (да дођеш, да урадимо, да устанем, да учи), што значи да ту место личних облика треба да стоје безлични. Према томе, правилно је: *Треба да дођеш*, *Требаће да шо урадимо...* *Данас није шребало да устанем...*, *Шребало је да учи много да би пошала...*

Да видимо како књижевници примењују ову граматичку особину. Речничка грађа Института за српски језик САН пружа нам у том погледу обилан материјал.

Изнећемо најпре примере употребе личних облика глагола требати: Он се одликовао препреденим лукавством и жеђу за новцем који му је и *шребао* (М. Ђ. Милићевић), Колијевке какве би требале | не имаду све наше ријеке (Његош), Ми нећемо да знамо више за вас!... нити нам *шребаше*, нити вам *шребамо* (Веселиновић), Свуда је *шребала* његова памет (Л. Лазаревић), Нити ми *шребају* какве справе (Кочић), Новој су просвети *шребали* градови (Ст. Новаковић), Оне одушевљене титане, који њихова нити ичијега храбрења не *шребају* (Бан), Торњајте се без обзирке, | ја не *шребам* ваше свирке (Змај), Ја вам ту више не *шреbam* (Св. Ћоровић), Сад идите куд знате, ја вас више не *шребам* (Вј. Новак), Ако нас *шребаш*, ми смо доље (Крлежа), Само она слова која по два гласа имају *шребају* правила (Драгосављевић), Ће деве долазе, голема врата *шребају* (Капетановић-Љубушак).

Навео сам оволико примера (у грађи их има знатно више) да бих, пре свега, показао да је већина наших познатих писаца употребљавала личне облике глагола *шребаши*, разуме се, тамо где им је место.

Данас, међутим, код неких писаца постоји тежња за избегавањем њихове употребе, и у случајевима који су слични горњим.

С друге стране, неки писци, а нарочито новинари, подлежући утицају разговорног језика, одлазе у другу крајност и употребљавају личне облике и тамо где им, по граматички, није место. Овај појав је нарочито значајан, значајнији од оног првог који је, на крају крајева, у складу с граматиком и њеним правилима, док овај други долази с њом у сукоб. На чију ће се „штету“ тај сукоб завршити, то се не може предвидети. Да ли ће разговорни језик успети да књижевном језику „наметне“ ову особину, или ће, напротив, писана реч, помогнута подизањем културног васпитања широких маса које је код нас за протеклих пет година од ослобођења огромно напредовало, овај покушај вратити у колосек граматике — показати нам будућност.

Овај појав, међутим, не продире у писаној речи једнако у свим облицима. Он се најчешће, или боље рећи искључиво, јавља у перфекту. У последњој књизи приповедака једног млађег савременог писца, иначе доброг znalца језика, нашао сам три случаја употребе личних облика глагола *требаши*, од којих су два правилна, а трећи — неправилан (с гледишта граматике):

Шта мислише, дјецо, требају ли нам ове шибе, а? Ево ја знам да не требају за овога малог из прве клупе. Не требају ни за онога тамо, ни за овога овдје. Не требају ни за ону малу у жутој мантији. Је ли де, да не требају?
— *Ено проваца, не се они о томе брину, њима требају мостови.*

— *Баш су они требали да проговоре гласније и одлучније него ико други.*

Овом последњем примеру додајем и неколико примера из наше дневне штампе која, с једне стране, претставља одраз нашег свакидашњег живота, а с друге — врши јак утицај на језик широких читалачких маса:

— *Ми смо требали да прислањемо на хегемонију Бугара у јужнословенској федерацији* (Борба 1949, 309/4).

— *Чак су и задаци које им представљају и методе којим су требали да се служе у њиховом извршавању исти: и једни и други требали су да пронађу људе погодне за шпиритизацију* (Борба 1950, 27/2).

— *Бразилијанци су требали да победе, али је публика улећела у игралиште и напала бразилијанске играче* (Политика, 4. III 1950).

У сва ова четири примера (у оном последњем из књиге и у ова три из дневне штампе) глагол *требаћи* је непотпуног значења и допуњен је другим глаголима (да проговоре, да пристанемо, да се служе, да пронађу, да победе). Дакле, требало је да буде безлично употребљен.

Овде је карактеристично следеће: у свим овим примерима имамо „нормалан“ ред речи, тј. субјекат стоји испред предиката. Да би се, међутим, *требаћи* употребило безлично, морао би се изменити ред речи, односно облици глагола *требаћи* морали би доћи испред субјекта. Тада бисмо имали: *Требало је да баш они проговоре... Требало је да ми пристанемо..., методе којим је требало да се служе..., требало је и једни и други да пронађу..., Требало је да Бразилијанци победе...*

Ја овде нисам навео сав материјал о овој, т. зв. неправилној употреби безличног глагола *треба*, али морам приметити да се она све више шири. То долази отуда што се у многим случајевима тај безлични глагол могао осетити и као лични глаголски облик. Напр. сасвим је исправно речено: *Он треба да дође*, тј. граматички: *Треба да он дође*; али, стварно, овде се *трѣба* осећа и као треће лице везано за *он*; или *Деће је требало да дође*, тј. *Требало је да деће дође* — такође се осећа као лични глаголски облик. Ово несумњиво утиче да се лични глаголски облици безличног глагола *треба* све више шире. С друге стране, безлични облик *трѣба* гласи исто онако као и треће лице од глагола *трѣбаћи* (у значењу „имати потребу“) и тешко је не претпоставити да глагол *трѣбаћи* целом својом личном променом неће утицати и на безлично *трѣба*, *трѣбаће*, *трѣбало је*, *трѣбало би* итд. да добије и личне глаголске облике (особито када има конструкција које томе помажу) које наша нормативна граматика још увек упорно забрањује.

Што се тиче употребе безличних облика, мислим да није потребно наводити примере јер њих има готово на свакој страни код нашег писца.

Накрају, остаје питање како је дошло до те, могло би се рећи, необичне особине као што је ова безлична употреба глагола *шребаша*?

У Даничићеву *Рјечнику из књижевних старина српских* налазимо именицу *шрѣбѣ* употребљену с глаголом *биши* у значењу: 1. *opus esse* (дакле, *биши пошребан*, односно у значењу које данас има глагол *шребаша* кад је потпун): сјно цркви да косе колико је трѣбѣ; и 2. *oportere* (дакле, *ваља, нужно је, мора биши*, односно у значењу које данас има глагол *шребаша* кад је непотпун): ере сте вчинили добрѣ, како е вамѣ трѣби блусти своє племѣшине и обита (тј. обѣта).

Ову конструкцију, било са именицом *шреба* у номинативу или *шребе* (генитив уз негацију), налазимо често у наших писаца XIX века: Не би било *шребе* бојати се (Георгије Поповић, 1815), Ти... мислиш да ти *није шребе* и нужде рукаве засукати, па својски с млађима поради (Стајић, 1839), *Није шреба* да је јади губе (Златојевић, 1851), *Ниј' шријеба* да вам напомињем (Новић, 1860), *Ниј' шријебе* онаке јунаке | нит' учити, нит' опомињати (Новић, 1860), *Није шреба* ни мислити, а камоли разложити (Врчевић, 1881), Да га мајка љуља | не би било *шребе* (Змај, 1887), *Тријеба* је да нагласимо још и ову чињеницу (Л. Војновић, 1898).

Именицу *шреба*, односно *шријеба* налазимо и код Вука. Он за њу вели да се употребљавала „in der Redensart [тј. у изразу]: *није тријебе* (н. п. говорити о том), *es ist nicht nöthig, non est opus*“. У Броз-Ивековићеву речнику има неколико примера, и не само за *није шријебе* (*шребе*) већ и за *није шријеба* (*шреба*) и *шријеба* (*шреба*) је: Тако да нам *није шријебе* што говорити, Мислим да код онога што је већ речено *није шријебе* појединце потврђивати, *Није шреба* да с' у боју деси, Кад се куха *шријеба* је пухат', *Руком је шријеба* сијат', а не крошњом. Трећи пример је из Вука (Нар. пј. IV), а остали из Даничића.

У старом језику нашем имамо и глагол *шрѣбоваши* (с кратким акцентом због многосложности) у значењу „имати потребу“, „бити потребан“ (трѣбѣм застоупленіе ваше, Даничић, Рј. из књиж. ст. срп.), а према њему развио се и глагол *шребаша* с истим значењем. Глагол *шребоваши*, поред

горњег, имао је и значење *requirere*, тј. тражити, искати (вса елика трѣбоваше и просише...) и његов даљи развитак кретао се у правцу тог значења (изјавити потребу за чим тражити што и сл.). Глагол *требати*, преузевши прво значење глагола *требовати*, заменио је *требати* је у том значењу и ово је задржало само значење *морати* (исп. горње примере из разних писаца и из Броз-Ивековићева речника). Међутим види се јасно да се према *требати* је *opus est* образовало безлично *требати* које је под утицајем *требати* је чувало своју безличност. Али како се *требати* је почело губити у употреби, нестало је и оне бране која је задржавала да *требати* (*opus est*) добије личне глаголске облике. Сада је та брана наша нормативна граматика и књижевна традиција по којој се још *требати* (*opus est*)) одржава.

Св. Марковић